

SUOMEN VÄESTÖREKISTERIT JA VÄESTÖTILASTOT

Kari Pitkänen

Väestöntutkimuksessa tarkastellaan tiettyjä väestöjen mitattavissa olevia ominaisuuksia, joita kutsutaan *väestötekijöiksi*. Näitä ovat ensinnäkin väestön tilaa kuvaavat tekijät, kuten väkiluku, väestön sukupuoli- ja ikärakenne, siviilisäätyrakenne sekä alueellinen rakenne. Toisen ryhmän muodostavat väestömuutostekijät eli ne väestötekijät, jotka muuttavat väestön määrää ja rakennetta. Niihin kuuluvat syntymät, kuolemat, siirtymät siviilisäädystä toiseen (avioliiton solmimiset ja purkamiset) sekä asuinpaikan vaihdokset.

Väestötekijöitä koskevat tiedot saadaan ensisijaisesti kolmesta lähderyhmästä:

- 1) väestöä koskevat rekisterit;
- 2) väestötilasto;
- 3) otoksiin perustuvat kysely- ja haastatteluaineistot sekä muut erillisselvitykset.

Näistä perinteisenä lähdeaineistona on Suomessa (kuten muuallakin teollistuneessa maailmassa) ollut väestötilasto. Väestötilastolla voidaan ymmärtää paitsi tilastoviranomaisten julkaisemia tilastotaulukoita myös heidän laatimiaan julkaisemattomia arkistotaulukoita, jotka ovat tutkijoiden käytettävissä. Otoksiin perustuvia kyselytutkimuksia tai muita erillisselvityksiä ei teollistuneissa maissa yleensä tehdä väestön määrän, sen rakenteen tai väestömuutosten määrän selvittämiseksi. Nämä tiedot saa varsin luotettavasti kansallisista väestötilastoista. Tilanne on tältä osin erilainen kuin kehitysmaissa (katso Väinö Kanniston artikkelia jäljempänä). Teollistuneessa maailmassa kyselytutkimusten avulla pyritään ensisijaisesti saamaan tietoja sellaisista väestökäyttäytymiseen liittyvistä seikoista, joiden vaikutusta on pelkkien väestötilastossa olevien tietojen perusteella vaikeata tutkia. Yhtenä esimerkkinä ovat lasten hankintaan liittyvät asenteet ja päätökset. Tässä yhteydessä täytyy tietenkin muistaa, että monissa maissa väkilukutilastot pohjataan väestölaskentoihin, jotka toki perustuvat kyselyihin ja haastatteluihin. Väestölaskennoissa on tähän saakka pyritty kuitenkin yleensä kattamaan koko väestö, onhan niiden keskeisenä tavoitteena saada selville alueen väkiluku.

Väestötilaston ohella myös väestöä koskevilla rekistereillä on suuri merkitys väestötekijöitä koskevien tietojen lähteenä. Väestötilastojen laadinta on teollistuneessakin maailmassa suhteellisen nuorta toimintaa, ja varhaisempien ajanjaksojen osalta väestötietojen saannissa ollaan erilaisten väestöä rekisteröivien lähteiden varassa. Suomessa valtakunnallisia väestötilastoja ryhdyttiin tosin (osana Ruotsin kuningaskuntaa) laatimaan huomattavan varhain, 1700-luvun puolivälissä, ja

suomalaisella väestötutkimuksella on tästä syystä ollut poikkeuksellisesti sen ensivaiheista alkaen käytössään väestötilastomateriaaleja. Historiallisia väestörekistereitä hyödynnetään kuitenkin vanhempiin aikoihin pureutuvassa väestöhistoriallisessa tutkimuksessa.

Rekisteriaineistojen käyttö väestöntutkimuksen lähteenä ei rajoitu aikakausiin, joilta väestötilastot puuttuvat. Väestötilastot ovat kokoelma tilastonlaatijan valmiiksi laatimia taulukoita, ja vaikka niitä olisi käytettävissä hyvinkin suuri määrä, tutkija ei aina välttämättä löydä tietoja juuri siinä muodossa kuin hän haluaisi. Väestötilaston pohjana olevia rekistereitä käyttämällä hän sen sijaan ei ole sidottu tilastonlaatijan ratkaisuihin. Valmiiksi taulukoidun aineiston käyttö on ongelmallista myös haluttaessa tutkia sellaisten tekijöiden välisiä riippuvuuksia, joiden ajatellaan vallitsevan yksilötasolla. Valmiiksi aggregoidusta aineistosta ei esimerkiksi voida varmuudella päätellä, riippuuko perheeseen syntyneiden lasten määrä perheen tulotasosta. Johtopäätökset jouduttaisiin tekemään vaikkapa alueiden välisiä eroja tarkastelemalla, jolloin vaarana on ns. ekologinen harha.

Rekisteriaineistojen käytöllä on näin tiettyjä etuja myös silloin, kun valmista tilastoaineistoa on saatavilla. Suomessa – kuten itse asiassa kaikissa Pohjoismaissa – rekisteriaineistojen käytölle on hyvät edellytykset, etenkin nykyisin, kun atk-laitteet ovat niin tehokkaita, että ne suoriutuvat melko nopeasti suurtenkin tietoaaineistojen käsittelystä. Suomessa on myös olemassa suuri joukko erilaisia tietorekistereitä, joiden yksilöpohjaisia tietoja voidaan melko vaivattomasti yhdistää henkilötunnuksen avulla yksilöiden väestötietoihin. Näin voidaan laatia tutkimusaineistoja, joiden perusteella ei vain voida tarkastella eri väestötekijöitä vaan kyetään myös analysoimaan niiden riippuvuuksia erilaisista taustatekijöistä.

Suomen vanhimmat henkilörekisterit

Veroluettelot

Vanhimmat suomalaiset lähdesarjat, joista on saatavissa systemaattista tietoa väestöstä, ovat ne henkilörekisterit, jotka sisältyvät Ruotsin kruunun tilikirjasarjoihin. Nämä veronkannon yhteydessä syntyneet lähdesarjat alkavat vuodesta 1537, ja muiden maiden vastaavien rekistereiden tavoin niiden olennaisena piirteenä on, ettei niitä, ainakaan alunperin, laadittu antamaan tietoja väestön määrästä tai sen rakenneominaisuuksista. Tilikirjoissa olevat luettelot sisältävät vain rajatun osan väestöstä. Mitä osia väestöstä kunkin tyyppinen luettelo sisältää, riippuu siitä, mihin yksiköihin verotus kohdistui.

Tunnetuimmat varhaiset veroluettelot ovat ns. maakirjat, joista ensimmäiset ovat vuoden 1540 tienoilta. Niihin merkittiin maaveroa maksavien tilojen isännät eli lähinnä

verotalonpojat. Maakirjojen pitäminen varsinaisina henkilörekistereinä on tosin jossakin määrin kyseenalaista. Ne eivät kaikkialla maassa reagoineet kovinkaan nopeasti asutuksessa tapahtuneisiin muutoksiin, ja etenkin 1600-luvulla niissä olevat isäntien nimet jähmettyivät tarkoittamaan talonnimeä. Samat nimet saattavat näin esiintyä luetteloissa vuosikymmenestä vuosikymmeneen. Paremmiin asutuksessa tapahtuneita muutoksia saattavatkin heijastaa tileissä olevat kirkollista alkuperää olevat kymmenys- ja ruokalisäluettelot.

Tilikirjasarjoihin sisältyvien varhaisten henkilöluetteloiden perusteella on kyetty luomaan verrattain kattava kuva maan eri osien asutuksesta ja siinä tapahtuneista muutoksista. Vaikka asutuksessa tapahtuneiden muutosten pohjalta on mahdollista tehdä varovaisia arvioita maan väestömäärän kehityssuunnista, jää kuva väestönkehityksestä ja eri osatekijöistä melko spekulatiiviseksi.

Väestöntutkimuksen näkökulmasta kruunun tileihin tulee merkittävä lisä 1630-luvulla, jolloin niihin ilmestyvät *henkikirjat*. Myös henkikirjat ovat veroluetteloita, mutta niitä voi pitää todellisina henkilöluetteloina. Ne syntyivät ns. henkirahan kannon yhteydessä, ja tämä puolestaan oli nimensä mukaisesti henkilövero. Henkikirjoista kehitettiin aikojen kuluessa koko väestön kattava henkilörekisteri, mutta tämä oli vasta pitkän kehityksen tulos. Henkikirjaan ei aluksi ollut edes tarkoitus merkitä niitä henkilöitä, jotka oli vapautettu henkirahan maksamisesta. Vapautukseen oikeuttavat seikat (esimerkiksi ikäraajat) vaihtelivat ja jättivät sijaa tulkinnalle, ja lisäksi myös maksuvelvollisen väestöosan rekisteröinnin tarkkuus vaihteli riippuen henkikirjoja laativien viranomaisten tarkkuudesta ja viitseliäisyydestä. Näistä seikoista johtuen henkikirjat ovat ongelmallisia historiallisen väestöntutkimuksen lähteitä, sillä vaihtelut henkikirjoitettujen määrissä eivät välttämättä kuvasta hyvin todellisessa väestömäärässä tapahtuneita muutoksia.

Henkikirjat tulivat lähemmäksi todellista väestörekisteriä, kun niihin vuonna 1765 määrättiin merkittäväksi koko väestö. Henkirahan maksusta vapautettuja, etenkin alaikäisiä lapsia, ei tämänkään jälkeen yleensä varsinaisesti luetteloitu. Heidän määränsä vain merkittiin henkikirjassa oleviin numerosarakkeisiin. Lisäksi on ilmeistä, että henkikirjat eivät tämänkään jälkeen kattaneet täysin koko väestöä. Joka tapauksessa henkikirjoista saa tämän jälkeen aikaisempaa paljon paremman kuvan eri alueiden väkiluvusta. Kuten jäljempänä kuitenkin todetaan, tässä vaiheessa maassa oli jo olemassa toinen, kirkollinen väestörekisteri, jonka perusteella laadittiin valtakunnalliset väestötilastot, väkilukutilasto mukaan lukien.

1800-luvun jälkipuoliskolla henkikirjoituksesta annettiin useita määräyksiä, joiden tarkoituksena oli toisaalta parantaa tämän rekisterin kattavuutta ja toisaalta tehdä henkikirjoista muutenkin aidompi väestörekisteri. Vuonna 1878 esimerkiksi annettiin asetus, jossa määrättiin, että henkikirjoitusiän saavuttaneista on luetteloihin merkittävä myös syntymävuosi. Vuonna 1924 annetulla lailla henkiraha lakkautettiin, ja luetteloiden

verotustarkoituksen näin poistuttua henkikirjoista tuli yksinomaan rinnakkainen väestörekisteri kirkollista perua olevalle rekisterille. Kun 1930-luvun lopulla henkikirjoihin alettiin käytännössä merkitä nimeltä mainiten koko väestö, voi näiden luetteloiden katsoa muuttuneen nykyaikaiseksi väestörekisteriksi.

Kirkollinen väestökirjanpito

Kirkollinen väestökirjanpito (henkilökirjat) on alkanut Suomessa 1600-luvun puolivälin tienoilla. Tällöin seurakunnissa alettiin, ilmeisesti Ruotsin puolelta kulkeutuneiden ohjeiden innoittamana, pitää ns. historiakirjoja, joilla tarkoitetaan lähinnä kastettujen, haudattujen ja vihittyjen luetteloita. Hieman myöhemmin, todennäköisesti Turun piispa Juhana Gezelius-vanhemman v. 1665 lähettämän kiertokirjeen seurauksena, seurakunnissa alettiin pitää ns. rippikirjoja, joihin merkittiin kansan katekismuksen taito, myöhemmin myös ehtoollisella käynnit. Vuoden 1686 kirkkolaissa Ruotsin valtakunnan luterilaiselle papistolle vahvistettiin yhtenäiset ohjeet kirkonkirjojen pidosta. Papisto veloitettiin laatimaan luettelot vihityistä, syntyneistä ja kastetuista lapsista, kuolleista ja haudatuista henkilöistä sekä ulos- ja sisäänmuuttaneista. Lisäksi oli pidettävä kirjaa kaikista sanankuulijoista eli koko seurakunnan väestöstä.

Kirkkolain mukainen kirkonkirjojen pito käsitti näin ollen sekä väestönmuutostekijöiden että väestön rekisteröinnin. Varhaisempaa kirkonkirjojen laadintaa ei kuitenkaan tule pitää nykyaikaisten väestörekistereiden suoranaisena vastineena, vaikka varhaiset kirkonkirjat ovat näiden edeltäjiä "suoraan ylenevässä polvessa". Rekisterit palvelivat aluksi seurakuntien toiminnan omia tarpeita, ja ne olivat lähinnä tiettyjen kirkollisten toimitusten ja seurakuntalaisten kristinopintaitojen muistiinpanokirjoja. Niiden avulla papisto saattoi harjoittaa seurakuntalaisiin kohdistuvaa kontrollia. Rekistereiden alkuperäinen tarkoitus heijastuu monin kohdin niiden tietosisällössä. Vanhimmissa rippikirjoissa ei esimerkiksi useinkaan ole alaikäisiä lapsia eli seurakuntalaisia, joilta ei vielä voitu odottaa lukutaitoa ja kristinopintaitojen hallintaa. Kastettujen ja haudattujen luetteloissa ilmoitetaan usein vain toimituksen päivämäärä, ei sitä, milloin henkilö on syntynyt tai kuollut. Kastettujen luetteloista saattavat puuttua lapset, jotka olivat kuolleet ennen kuin kaste oli ehditty suorittaa.

Seurakuntien henkilökirjat olisivat saattaneet jäädä yksin seurakuntien omia tarpeita vastaaviksi luetteloiksi – kuten monissa muissa maissa tapahtui – elleivät maalliset vallanpitäjät olisi kiinnostuneet käyttämään kyseisiä rekistereitä omia tarkoituksensa varten. Tästä syystä seurakuntien henkilörekisterien ylläpito joutui 1700-luvun puolivälissä uusien vaateiden eteen, ja tästä lähtien niiden ylläpito oli tiukasti sidoksissa väestötilastoja varten tarvittavien tietojen tuotantoon.

Vanhempi suomalainen väestötilasto

1700-luvun valtioiden johtajat tunsivat suurta mielenkiintoa maansa väestömäärää kohtaan, kuten myös siihen, miten väestömäärä oli kehittymässä. Valtion poliittinen merkitys riippui suurella määrällä sen väkiluvusta, sillä se vaikutti olennaisella määrällä siihen, kuinka suuren armeijan maa pystyi saamaan aseisiin. Kyse ei ollut yksin asekuntoisten miesten määrästä vaan myös taloudesta. Väestömäärän nähtiin kuitenkin vaikuttavan olennaisesti myös valtion taloudelliseen vaurauteen, sillä tuotannon volyymi riippui työtä tekevien käsien määrästä. 1700-luvun puoliväliä lähestyttäessä Ruotsin oli syytä olla erityisen kiinnostunut väestömäärään perustuvasta voimastaan, sillä kuningaskunta oli vuosisadan alussa käydyssä Suuren Pohjansodan seurauksena menettänyt Itämeren itäosissa sijaitsevia alueomistuksiaan, jotka se oli suurelta osin vasta edellisen vuosisadan voittoisissa sodissa kyennyt valloittamaan. Vuosina 1741–43 Ruotsi kävi Venäjää vastaan revanssihenkinen Hattujen sodan, jonka surkeana tuloksena kuningaskunta joutui luovuttamaan idästä lisää maa-alueita. Tämän tappion jälkeen maan vallanpitäjät olivat entistä kiinnostuneempia selvittämään, kuinka suuret valtakunnan väestövoimavarat olivat.

Vaikka seurakuntien henkilörekistereitä ei alun perin ollut tarkoitettu varsinaisiksi väestö- ja väestönmuutosrekistereiksi, olivat erinäiset henkilöt jo ennen Hattujen sotaa kiinnittäneet hallituksen huomion siihen, että niitä saattoi käyttää myös väestötekijöitä koskevien tietojen hankkimiseen. Jo v. 1736 koko valtakunnan papistolle oli annettu määräys toimittaa hallitukselle tiedot seurakuntiensa syntyneiden ja kuolleiden määristä. Tietojen tuli ulottua takautuvasti aina vuoteen 1721 saakka. Kyseiset tiedot oli vastaisuudessa toimitettava vuosittain.

Tälle pohjalle perustuva tietojenkeruu jäi vain lyhyeksi välivaiheeksi. Jo vuonna 1748 tehtiin päätös perustaa väestötietojen keruujärjestelmä nimeltään *Tabellverket* (taulukkolaitos), joka käytännössä merkitsi laajan ja systemaattisen, koko valtakuntaa koskevan jatkuvan väestötilastoaineiston keruun aloittamista. Tällaisena oli ensimmäinen laatuaan maailmassa.

Taulukkolaitoksen perusajatuksena oli käyttää seurakuntien henkilörekistereitä varsinaisten väestörekistereiden tapaan ja laatia niiden perusteella tilastot sekä väestön määrästä ja rakenteesta että väestönmuutoksista. Perustyön tekijäksi tuli kuin luonnostaan seuraavaksi papisto. Tilastotietojen keruu aloitettiin vuodesta 1749, ja käytännössä työ tehtiin siten, että papisto joutui heti seuraavan vuoden alussa täyttämään kaksi painettua tilastokaavaketta seurakuntaansa koskevilla tiedoilla. Tilastokaavakkeista toiseen, väkilukutaulukkoon, merkittiin tiedot väestön määrästä sukupuolittain, jaettuna ensiksi iän mukaan, toiseksi siviilisäädyn mukaan, ja

kolmanneksi säädyn ja elinkeinon mukaan. Taulukon tuli perustua tilastointivuoden lopun tilanteeseen. Toiseen tilastokaavakkeeseen, väestönmuutostaulukkoon, puolestaan merkittiin tiedot vuoden aikana syntyneiden, kuolleiden ja vihittyjen määristä, nämäkin jaettuna alaryhmiin useiden eri tekijöiden mukaan.

Perustettu järjestelmä oli yksinkertaisuudessaan varsin tehokas. Kaikkein työläimmässä tietojenkeruun osassa, perustietojen keräämisessä, käytettiin hyväksi jo olemassa olevia rekistereitä eli seurakuntien henkilörekistereitä, ja seurakuntapapisto pantiin tuottamaan halutut tiedot kaavakkeilla valmiissa tilastomuodossa. Seurakunnittaiset tiedot lähetettiin sitten "virkatietä" ylöspäin tuomiorovastille, joka laati niistä rovastikunnittaisen yhdistelmätaulun. Näistä puolestaan laadittiin edelleen hiippakunnittaiset ja lääneittäiset yhdistelmätaulut. Varsinaiselle tilastoviranomaiselle, jona tuli toimimaan v. 1756 perustettu *Tabellkommission*, jäi lähinnä työn valvominen ja valtakunnallisten kokonaisyhteenvetojen tuottaminen.

Taulukkolaitoksen liikkeellelähdössä oli toivomisen varaa. Papisto oli tyystin tottumaton tämän kaltaiseen työhön, ja toisaalta seurakuntien henkilörekisterit eivät kaikkialla olleet sillä tasolla, että niistä olisi löytynyt kaikkia tilastotaulukoihin vaadittuja tietoja. Kaikkien seurakuntien rippikirjoissa ei esimerkiksi ollut koko väestöä, sillä niistä puuttuivat ripille pääsemättömät lapset. Henkilörekisterien tiedot kuitenkin täydennettiin nopeasti vastaamaan tilastotaulukoiden vaatimuksia, ja vaikka kaikki papit eivät pitemmäkään päälle jaksaneet innostua työläästä tilaston laadinnasta, järjestelmä tuotti pian vähintäänkin tyydyttävät tiedot valtakunnan väestöstä ja väestönmuutoksista. Taulukkolaitos osoittautui erittäin elinvoimaiseksi järjestelmäksi, erityisesti Suomessa, vaikka maa vuonna 1809 irrotettiin yhteydestään Ruotsiin ja liitettiin osaksi Venäjän valtakuntaa. Järjestelmää kehitettiin useaan otteeseen, ja tilastotaulukoiden tietosisältö koki ajan myötä useita muutoksia, mutta tiedot Suomen väestötilastoa varten tuotettiin periaatteessa alkuperäisellä tavalla aina 1900-luvulle saakka. Vuodesta 1878 alkaen tietojen keruu ulotettiin koko maassa koskemaan myös maassamuuttotilastoja.

Yksilöpohjaisten väestötietojen keruu

Venäjän vallan aikana Suomessa ei ollut varsinaista tilastotoimintaan keskittynyttä viranomaista ennen vuotta 1865, jolloin perustettiin nykyisen Tilastokeskuksen edeltäjävirasto, väliaikainen tilastollinen toimisto, joka viisi vuotta myöhemmin vakinaistettiin tilastolliseksi toimistoksi. Näin perustetussa tilastovirastossa oltiin jo 1800-luvun lopulla selvillä siitä, että edellisen vuosisadan puolivälistä periytyvä järjestelmä alkoi olla vanhentunut. Lisäongelmia syntyi myös siitä, että väkeä liikkui entistä enemmän kaukaisemmille alueille, jopa siirtolaisiksi ulkomaille, eivätkä läheskään kaikki ilmoittaneet liikkumisistaan kotiseurakuntansa papistolle. Siirtolaiset tuli määräystenkin

mukaan jättää entisen kotiseurakuntansa rekistereihin, ja samoin oli tehtävä muillekin muuttajille, jotka eivät olleet tehneet asianmukaista muuttoilmoitusta. Seurauksena oli, että seurakuntien henkilökirjat eivät enää täysin vastanneet seurakunnissa tosiasiasa asuvaa väestöä.

Tilastovirasto ei kuitenkaan heti lähtenyt ehdottamaan koko järjestelmän uudistamista ajatellen, ettei siihen ole saatavissa riittäviä resursseja. Pitkään tyydyttiin erinäisiin tilapäisratkaisuihin. Sellaisia olivat esimerkiksi maan suurimmissa kaupungeissa järjestetyt välittömät väestölaskennat, joita toimeenpantiin kymmenvuosittain vuodesta 1870 vuoteen 1930. Nämä laskennat eivät perustuneet koko maan väkilukutilaston lailla seurakuntien henkilökirjojen inventoinnille, vaan laskijat keräsivät tiedot suoraan alueen väestöltä.

1900-luvun alusta alkaen tilastovirasto teki toistuvasti aloitteita väestötilastotuotannon uudistamiseksi. Näiden mukaisesti ensinnäkin tiedot väkiluvusta ja väestön rakenteesta olisi pitänyt alkaa kerätä koko maasta väestörekistereiden inventoinnin sijasta välittömällä väestölaskennoilla. Toisaalta tiedot väestönmuutoksista olisi pitänyt saada valmiiden tilastoyhteenvetojen sijasta rekistereiden pitäjiltä henkilö pohjaisina luetteloina. Tilastointi olisi näin ollen suoritettu vasta tilastovirastossa. Tilastoviraston toistuvista uudistusehdotuksista huolimatta käytännön toimenpiteet edistyivät hitaasti. Tämä johtui osittain papiston vastahankaisuudesta, sillä nämä pelkäsivät eräiden uudistusten lisäävän heidän työtaakkaansa. Toisaalta valtiovalta piti uudistuksia liian kalliina.

Ensimmäinen toteutettu uudistus koski avioeroja. Vuodesta 1930 lähtien eron myöntänyt tuomioistuimien lähetti tilastoviranomaisille tiedot avioeroon tuomituista aviopareista. Seuraava uudistus koski kuolleista saatavia tietoja. Tämän v. 1936 toimeenpannun uudistuksen periaatteena oli pohjata kuolleita koskevat tilastotiedot ensisijaisesti lääkäreiden antamille kuolintodistuksille, tai sellaisen puuttuessa, papiston toimittamille kuolinilmoituksille. Seuraavaksi uudistettiin syntyneitä koskevien tietojen keruu. Vuodesta 1939 lähtien kirkkoherranvirastot ja muut silloin toimivat rekisteriviranomaiset joutuivat neljästi vuodessa lähettämään luettelot ilmoitetuista syntymätapauksista. Viimeiset väestötapahtumat, joita koskevien tietojen keruu uudistettiin, olivat solmitut avioliitot ja maan rajojen sisäpuolella tapahtuneet muutot. Kumpaakin tapahtumaa koskevat tiedot alettiin saada rekisteriviranomaisilta henkilö pohjaisina vuodesta 1951 lähtien. Tosin muuttaneita koskevat nimellistiedot pohjautuivat aluksi noin 10 prosentin otokseen. Muuttaneiden kokonaismäärät perustuivat vielä rekisteriviranomaisten laatimille tilastokaavakkeille. Vuonna 1966 nimellistiedot alettiin saada kaikista maassamuuttaneista.

Laki paikallisista väestörekistereistä (siis lähinnä seurakuntien henkilökirjoista) tehtyjen inventointien korvaamisesta välittömällä väestölaskennoilla annettiin v. 1938. Uuden lain mukainen laskenta oli tarkoitus järjestää jo vuonna 1940, mutta sodan

sotkiessa suunnitelmat ensimmäinen välitön väestölaskenta siirtyi suoritettavaksi vuonna 1950.

Nykyiset väestörekisterit ja väestötilastotuotanto

Vuoden 1950 välitön väestölaskenta oli tervetullut uudistus. Kunkin rekisterinpitäjän kirjoissa oli runsaasti sellaista väestöä, joka ei enää pitkään aikaan ollut todellisuudessa asunut rekisterin käsittämällä alueella ja joista monet olivat muuttaneet siirtolaisena ulkomaille. Väestörekistereissä oleva väestö oli tosin vuoden 1910 laskennasta alkaen jaettu väestötilastotaulukoissa kahteen ryhmään, "läsnäoleviin" ja "poissaoleviin". Ongelmana oli kuitenkin, etteivät rekisterinpitäjät itsekään tarkoin tietäneet, ketkä kuuluivat poissaolevaan väestöön ja missä poissaolevaan väestöön kuuluvat oleskelivat – jos edes olivat enää elossa. Vuoden 1950 laskennan lomakkeita käytettiin tarkistamaan ketkä rekistereissä olevat kuuluivat läsnä- ja ketkä poissaolevaan väestöön. Tästä eteenpäin rekisteriviranomaisten tilastoja varten antamien ilmoitusten tuli koskea yksinomaan maassa asuvaa väestöä.

Välittömien väestölaskentojen aikakausi jäi kuitenkin varsin lyhyeksi, ja Suomessa ollaan uudelleen tultu tilanteeseen, jossa väestölaskennat tehdään käytännössä inventoimalla henkilörekistereissä olevat tiedot. Tämän ovat mahdollistaneet ne seikat, jotka jo tämän artikkelin alussa ovat tulleet esille. Suomessa on suuri joukko atk-tekniikalla ylläpidettyjä yksilöpohjaisia tietorekistereitä, joissa olevat yksilöä koskevat tiedot voidaan varsin vaivattomasti yhdistää henkilötunnusta käyttäen. Väestötietojen näkökulmasta keskeisin rekisteri on 1970-luvun alussa perustettu väestön keskusrekisteri, joka jatkuvasti ylläpidettävänä rekisterinä sisältää varsin ajantasaiset henkilötiedot koko maassa asuvasta väestöstä. Rekisteri toimii siten, että eri rekisteriviranomaiset toimittavat tiedot väestönmuutoksista suoraan väestön keskusrekisteriin, ja näitä ilmoituksia käytetään rekisterin päivittämisessä. Tätä kautta myös väestötilaston tuottamisesta vastaava Tilastokeskus saa tiedot niin väestönmuutoksista kuin väkiluvusta ja väestörakenteesta. Nämä väkilukutiedot koskevat tilannetta kunkin kalenterivuoden lopussa. Kuolemansyytilaston laadinnassa Tilastokeskus käyttää rinnalla myös sille suoraan toimitettuja kuolintodistuksia.

Rekisteritietoja on pystytty käyttämään väestölaskennoissa hyväksi jo vuoden 1970 laskennasta alkaen. Laskentalomakkeille oli esitäytetty väestön keskusrekisteristä saadut tiedot huoneistoissa asuvista henkilöistä sekä heidän henkilötunnuksistaan.

Keskusrekisteri oli tosin vasta toimintansa alussa, ja tiedot olivat vielä tässä vaiheessa vajavaisia. Lisäksi väestölaskenta-aineistoa täydennettiin väestön keskusrekisteristä henkilöiden syntymäkotikunta- ja uskontokuntatiedoilla. Väestölaskennat on tämän jälkeen suoritettu viiden vuoden väliajoin, ja tietojen saannissa on vähitellen käytetty

hyväksi yhä enemmän ja enemmän eri hallinnollisista rekistereistä saatuja tietoja. Vuoden 1980 väestölaskenta oli ensimmäinen, jonka tarkoituksena ei ollut enää selvittää maan väkilukua – se saatiin väestön keskusrekisteristä (josta tosin oli peräisin myös vuoden 1975 “välilaskennassa” käytetty väestö). Toinen merkittävä virstanpylväs oli vuoden 1990 väestölaskenta. Se suoritettiin pelkästään yhdistämällä yksilöitä koskevia tietoja erilaisista hallinnollisista rekistereistä. Suomesta tuli tällöin Tanskan lisäksi toinen maa maailmassa, jossa väestölaskenta suoritettiin lähettämättä kyselylomakkeita yksittäisille henkilöille.

Suomalaisten rekisterien monipuolisista käyttömahdollisuuksista hyvänä esimerkkinä ovat nykyiset perhetilastot, joita Tilastokeskus on julkaissut 1990-luvulta alkaen. Väestön keskusrekisterissä olevien tietojen perusteella väestö voidaan ryhmitellä asuntokunnittain. Asuntokunnan muodostavat tällöin kaikki samassa asunnossa asuvat henkilöt. Sukulaisuustietoa käyttämällä näistä voidaan muodostaa käytetyn määritelmän mukaisia perheitä. Ne avoliitossa asuvat henkilöt, joilla on yhteinen lapsi tai jotka ovat aiemmin olleet keskenään avioliitossa, saadaan selville näiden tietojen kautta. Rekisterien avulla on kuitenkin mahdollista selvittää myös melko luotettavasti ne avoparit, joilla ei ole yhteisiä lapsia. Tämä perustuu olettamukselle, että avoparin muodostavat sellaiset yhdessä asuvat, eri sukupuolta olevat henkilöt, jotka eivät ole sisaruksia ja joiden ikäero on enintään 15 vuotta. Useimmissa muissa maissa avoparien määrien selvittäminen edellyttää erillisen kyselytutkimuksen tekemistä.

Keskeinen kirjallisuus

- Lundell, Oscar, 1913. *Bidrag till den finska befolkningsstatistikens historia*. Helsingfors.
- Luther, Georg, 1993. *Suomen tilastotoimen historia vuoteen 1970*. WSOY: Helsinki.
- Nieminen, Mauri, 1998. Tilastokeskuksen rekisterit väestöntutkimuksen perusaineistoina. Teoksessa: *Rekisteriaineistot yhteiskunta- ja terveystutkimuksessa* (toim. Valkonen, Tapani, Seppo Koskinen, Tuija Martelin. Gaudeamus: Helsinki, s. 80S95.
- Orrman, Eljas, 1980. Henkikirjat henkilöhistoriallisena lähteenä. *Genos* 51:1S21.
- Pitkänen, Kari, 1988. *Väestöntutkimus ja yhteiskunta. Suomalaisen väestöntutkimuksen historia 1700-luvulta noin vuoteen 1950*. Suomen Väestötieteen Yhdistyksen julkaisuja n:o 11. Helsinki.
- Rekisteriaineistot yhteiskunta- ja terveystutkimuksessa*, 1998). toim. Valkonen, Tapani, Seppo Koskinen, Tuija Martelin. Gaudeamus: Helsinki.